

Galtung, Johan: *Menschenrechte - anders gesehen* (Suhrkamp, Frankfurt/Main, 1994).

Lummis, Douglas: *A New Look at the Chrysanthemum and the Sword* (Shohukasa, Tokio, 1982).

Mou Zongsan: *Zhida zhijue yu Zhongguo zhixue* (Taiwan shangwu yinshuguan, Taibei, 1993).

Rošker, Jana S.: *Metodologija medkulturnih raziskav*. (Filozofska fakulteta, Ljubljana, 1996).

Said, Edward W.: *Orientalism - Western Conceptions of the Orient*, 4. izdaja, Penguin Books, Harmondsworth, Middlessex, 1995 (1. izdaja, Routledge & Kegan Paul Ltd., 1978).

Zhen Jianfeng: *Mozide zhixue yu kexue* (Renmin chubanshe, Beijing, 1984).

Ralf Čeplak Mencin

POZDRAVLJENO ZMAJEVO LETO >>4357<<

*Zgodba o mileniju, koledarjih, kitajskem koledarju
in praznovanju kitajskega novega leta*

Ob nedavni splošni evforiji čakanja na milenij smo kar nekako pozabljali, da je prehod v »novo tisočletje« posledica konvencije, ki celo za »naš« del sveta velja šele od uveljavitve gregorijanskega koledarja leta 1582. »Vstop« našega planeta v leto 2000 smo 31. decembra 1999 lahko v medijih začeli spremljati že okrog 11. ure dopoldne. Najprej na otočju Kiribati v Oceaniji, kjer se začne in konča štetje časovnih pasov (datumska meja), ki je enega od svojih otokov celo preimenovalo v otok Millennium, nato naprej po časovnih pasovih, vse do polnoči, ko smo tudi mi doživeli ta »enkratni« dogodek.

Na televiziji smo (sicer s strahom pred milenijskim računalniškim hroščem, ki so ga bili v prednovoletnem času polni vsi mediji) spremljali veličastne ognjemete in rakete v Sydneyju, slapove luči in ognja z Eiffelovega stolpa v Parizu, spuščanje ognjene kroglice na Times Squaru v New Yorku, lasersko predstavo ob piramidah v

Egiptu in prve novorojenčke z vsega sveta. Tudi Slovenija ni prav nič zaostajala v praznovanju tega »prelomnega« datuma in je bila dogodku primerno okrašena in razsvetljena.

Koledarji

Človeško življenje je ves čas povezano s koledarjem – s tem tako pripravnim načinom merjenja časa. Koledarji so pomagali skozi vso človeško zgodovino določiti »oprijemne točke« v življenju posameznika in družbe. Po definiciji je »koledar sistem za razdelitev časa na daljša obdobja, kot so dnevi, meseci ali leta, in ureditev teh delov v natančen red. Koledar je pripraven za ureditev družbenega življenja, izpolnjevanje verskih dolžnosti in zgodovinske ter znanstvene namene. Sama beseda izvira iz latinske besede *calendarium* (pomeni blagajniško knjigo), ki izhaja iz besede *calendae* (ali *kalendae*) – prvi dan rimskega meseca, dan, ko so razglasili semanje dni, praznike in druge pomembne dni v prihodnosti«. Zgodba o koledarjih je izjemno zanimiva, tako zanimiva, da se je v zadnjih desetletjih razvila celo nova znanstvena veda *arheoastronomija*, ki se ukvarja z raziskovanjem astronomskega vedenja (tudi koledarjev) pri starih ljudstvih.

Skoraj vsako ljudstvo je, odvisno od načina gospodarstva (nabiralništvo, nomadska živinoreja, poljedelstvo), izumilo ali pa prevzelo od drugih neko vrsto koledarja. Koledar oziroma časovna orientacija je bila življenjskega pomena, saj so z njim določali oziroma predvidevali letni čas nabiranja različnih plodov, selitve živine ali obdelovanje zemlje. Tako arheologi prepoznajo prve »proto-lunarne koledarje« v izrezljanih kosteh kromanjonskega pračloveka 28.000 let pr. n. št. (D. E.

Duncan, 1998). Prvi solarni koledarji pa so se pojavili v Egiptu 4241 pr. n. št. Ta koledar je vplival na rimski julijanski koledar, ta pa na gregorijanskega, ki ga danes zaradi »globalizacije« (imperializacije) uporablja že skoraj ves svet.

Že v davni preteklosti so živeli modreci (šamani, vrači, duhovniki ...), ki so v dolgi verigi izbrancev oziroma posvečenih drug drugemu prenašali znanje, ki je bilo

Levji ples ob pokaanju petard, Nan Tau, februar 1986, foto: R. Č. M.

večini smrtnikov nedostopno. Ukvarjali so se z magijo, zdravilstvom, opazovanjem nebesnih pojavov, astrologijo itn. V tako imenovanih visokih civilizacijah se je izoblikoval poseben privilegirani sloj duhovnikov – astronomov, ki je opazoval zvezde, luno, sonce in z njimi povezane nebesne pojave ter vplive na Zemljo, na njeno klimo. Vladarji, ki so ponavadi simbolizirali božanstva, so se večinoma zavedali vplivov nebesnih pojavov, zato so dali graditi posebne astronomske observatorije, namenjene opazovanju neba, in omogočali najrazličnejše oblike izračunavanja (npr. Stonehenge v Angliji). Nekateri so pravzaprav pomenili ogromne koledarje. Tako so lahko določali solsticij, ekvinokcij, sončni in lunin mrk ipd. Predvsem pa so lahko določali dneve verskih praznikov in praznovanj – tako ali tako so v preteklosti vsi pomembni dnevi imeli versko razsežnost.

Kdaj se začne dan in kje konča mesec

Osnovna enota vsakega koledarja je dan. Vendar dan ni vedno trajal od polnoči do polnoči – njegov začetek in konec so različno določali. Astronomi so od 2. st. n. št. do leta 1925 šteli dan od poldneva do poldneva. Večina

ljudstev pa je štela dan od zore do zore; več dni skupaj pa je pomenilo »toliko zor ali toliko sonc je preteklo«. Pozneje so Babilonci, Židi in Grki šteli dan od večerne zarje do večerne zarje. Hindujscem in Egipčanom se je dan začel ob zori, podobno tudi po muslimanskem koledarju Hidžri dan traja od sončnega vzhoda do sončnega zahoda, Rimljanom se je dan začel ob polnoči, Tevtoni pa so šteli noči.

Dan pa so razdelili na manjše dele (na primer jutro, dopoldan, opoldan, popoldan, večer). Babilonci so razlikovali astronomski in koledarski dan, ta je bil razdeljen na straže. Trajanje straž pa se je spreminjalo z letnim časom: dnevne straže so bile daljše poleti, nočne pa pozimi. Večina »zahodnih civilizacij« (Grki, Sumerci, Babilonci, Egipčani, Rimljani in zahodno krščanstvo) je delila dan na štiriindvajset ur – dvanajst ur dnevne svetlobe in dvanajst ur teme. Cerkev pa je imela še svoj kanonski čas, ki je določal bogoslužje. Babilonci (po vsej verjetnosti pa že Sumerci), ki jim je bilo število dvanajst sveto oziroma mistično, so vse meritve izpeljevali iz tega števila oziroma njegovih delov ali mnogokratnikov. Dan so delili na dvanajst delov, posamezni del pa na trideset enot. Danes poznamo dva načina merjenja dneva: zvezdni dan, ki traja 23 ur, 56 minut in 4,10 sekunde in ki ga izmerimo s časom med enim in drugim pojavom istih zvezd na obzorju (kar je danes znano kot posledica Zemljine rotacije) oziroma natančneje ob pomladnem enakonočju, in solarni dan, ki pomeni čas, ki preteče med dvema pojavoma sonca v zenitu in znaša 24 ur, 3 minute in

56,55 sekunde.

Naslednja stopnja določanja koledarja je združitev več dni v večje enote. Preprosta ljudstva so pogosteje štela oziroma upoštevala mesece, sčasoma pa so začeli uporabljati ustrežnejša krajša obdobja (intervale med semanjimi dnevi). V zahodni Afriki so nekatera ljudstva upoštevala štiri, v osrednji Aziji pa petdnevni interval, Egipčani so imeli deset-dnevni interval, Rimljani so imeli vsak deveti dan sejem, osemdnevni interval (teden) so imenovali *inter nundium*. Sedemdnevni teden najverjetneje izvira (približno) iz štirih sedemdnevni luninih faz, deloma pa iz babilonskega verovanja v sveto število sedem (ki je najverjetneje povezano s sedmimi planeti). V 1. st. pr. n. št. so Rimljani prevzeli od Židov

sedemdnevni teden (biblična zgodba stvarjenja v sedmih dnevih v Svetem pismu - Genesis), kar je pozneje vplivalo tudi na krščanstvo.

Mesec določa lunacija - čas med dvema mlajema ali pa čas lunine poti okrog Zemlje. Ta čas znaša približno 29,5 dneva in je približno enak povprečnemu menstrualnemu ciklu žensk in času cikličnega vedenja različnih morskih živali. Tako je mesec že od nekdaj imel velik simbolni pomen in so ga upoštevale vse religije. Velika noč se na primer še vedno določa lunarno. Prvi koledarji so bili zbirali mesecev. Babilonci so določali dolžino meseca z devetindvajsetimi ali alternativno tridesetimi, Egipčani pa s tridesetimi dnevi. Od njih so ta sistem prevzeli tudi Grki in Rimljani, ki so v julijanskem koledarju upoštevali tudi mesece z osemindvajsetimi, tridesetimi in enaintridesetimi dnevi. Danes je znano, da je mesec dolg 29, 53059 dni.

V novo leto s Soncem, Siriusom ...

Mesec ni primeren način za določanje letnih časov, ki so solarni, ne pa lunarni pojav. Letni časi so različni glede na podnebne pasove; v tropih sta le deževni in sušni letni čas, v zmernem pasu pa so štirje letni časi. Pri določanju letnih časov so v preteklosti upoštevali neastronomska znamenja: v Sredozemlju je čas selitve žerjavov pomenil čas oranja in setve, čas, ko so polži plezali po rastlinah, je pomenil čas prenehanja okopavanja vinogradov itn. V Egiptu je letnim poplavam Nila sledilo sajenje in žetev - leto je bilo razdeljeno na tri letne čase, v Grčiji in še severneje pa so si sledili štirje letni časi različnih dolžin. Ne glede na to, koliko letnih časov je bilo, so si bili ljudje edini, da so odvisni od sonca in da jih lahko spoznavajo ter časovno določajo le z natančnim opazovanjem sonca. To so lahko počeli enostavno z opazovanjem opoldanske sence ob navpično postavljeni palici ali pa s sofisticiranim izračunavanjem pozicije sonca v primerjavi z ozvezdji ob nočnih opazovanjih.

Tako so na primer *egipčanski svečniki - astronomi* ob opazovanju zvezde Sirius (ki so jo v Egiptu imenovali Sothis) izračunali, da od prve noči, ko se prikaže Sirius na nebu, do njenega ponovnega pojava preteče 365 dni. Ta čas so imenovali »sončno« ali »solarno« leto. Z dolgoletnim opazovanjem Siriusa pa so ugotovili, da je leto malenkost daljše kot 365 dni, in sicer za približno 0,25 dneva. Ugotovili so, da preteče dvanajst polnih lun v času, ko se ponovno pojavijo določene zvezde na nebu. Zato so združili dvanajst lunarnih mesecev in ta čas imenovali leto. Vendar je sčasoma prišlo do nesorazmerja, ker - čeprav so vedeli, da je leto malce daljše kot 365 dni - niso vstavljali interkalarnih (vstavljenih) dni. Zato sta se pojavila dva koledarja: »civilni« koledar, ki je imel svoj ritem, in religiozni, ki je upošteval heliakalen vzhod Siriusa in s tem tudi čas, ko je Nil poplavljal. Že od Babiloncev so se vsi, ki so načrtovali koledarje, ukvarjali z vprašanjem, kako ugotoviti razmerje med časovnim obdobjem 365 dni, torej letom, in lunacijo, ki traja 29,5 dneva.

Večina svetovnih koledarjev ima dvanajst mesecev v letu; izjemi sta *majejski koledar*, ki ima 18 mesecev po 20 dni, in *koledar Badī* (koledar bahajske vere), ki ima

19 mesecev po 19 dni. Oba uporabljata sistem interkalarnih dni, da se ohrani ravnotežje s solarnim letom. S pravilom interkalarnosti vzdržuje ravnovesje med solarnim letom in lunarnimi meseci tudi merjenje časa po gregorijanskem koledarju, in sicer s prestopnimi leti.

»Zahodni« oziroma »krščanski« koledar je prevzel *julijanski koledar*, ki je nastal 45 let pred Kristusovim rojstvom in je veljal za zelo natančnega. Julijanski koledar je izhajal iz starorimskega in židovskega koledarja. Sestavili so ga priznani astronomi rimskega imperija s pooblastilom Julija Cezarja in ga po njem tudi imenovali. Sčasoma pa so ugotovili, da je vsako leto za 11 minut in 14 sekund predolgo, kar bi v 128 letih zneslo en dan, v tisoč letih pa več kot sedem dni. Leta 8. n. št. ga je dal cesar August popraviti. Po Juliju Cezarju so imenovali mesec, ki se je prej imenoval Quintilis, cesar Avgst pa je mesec Sextilis, ki je sledil Juliusu, preimenoval v Augustus. Sedemdnevni teden je v julijanski koledar uvedel cesar Konstantin šele v 4. stoletju n. št. Do leta 1582 je julijanski koledar že za deset dni presegal solarno leto in papež Gregor XIII. je ukazal izdelati boljši koledar. Zbrali so se najboljši učenjaki, duhovniki in astronomi tedanjega časa in izdelali koledar, ki je meril zelo natančno čas. Gregorijanski reformatorji so nekoliko, a izjemno pomembno prilagodili izračunavanje, tako da so določili prestopna leta. Odločili so se za interval štirih let, razen treh let vsakih štiristo let, ki se končajo na 00. Tako je bilo na primer leto 1600 prestopno, leta 1700, 1800 in 1900 pa ne. Leto 2000 je ponovno prestopno. Ta ključni popravek pri izračunavanju prestopnih let je pripomogel k natančnosti koledarja. V čast papeža Gregorja XIII. so ga imenovali *gregorijanski koledar*. Rimskokatoliške države v Evropi so ga prevzele do leta 1587, nekatoliške dežele pa ne, ker ga je dal reformirati katoliški papež, in so še vedno uporabljale julijanski koledar. Ob inauguraciji gregorijanskega koledarja je bilo treba »izpustiti« deset dni. Papež je razglasil, da bo 4. oktobru 1582 sledil 15. oktober 1582. Rimskokatoliškim državam tega odloka ni bilo težko sprejeti, ko pa je tudi angleški parlament sprejel koledar »novega štetja« (New Style /Gregorian/ Calendar), se je julijanski koledar od solarnega leta razlikoval že za enajst dni. Tako je angleški parlament odločil, da bo 2. septembru 1752 sledil 14. september 1752. Angleži so demonstrirali po ulicah in vpili: »Vrnite nam enajst dni!«

Zelo zanimiv je *koledar Jalali*, ki ga je ob pomoči skupine astronomov izumil pesnik, minister in astronom na dvoru perzijskega šaha Omar Khayyam leta 1077 n. št. Novi koledar so imenovali *Tarikh-I-Jalali* po takratnem šahu Sultanu Jeleledinu. Bil je izjemno natančen koledar - na primer po gregorijanskem koledarju zmanjka en dan vsakih 3.330 let, po koledarju Jalali zmanjka en dan šele v 5.000 letih. Podobno kot dosti starejši (7.-6. stoletje pr. n. št.) Zaratusrov koledar (ki je prav tako nastal na perzijskih tleh) je imel tudi koledar Jalali 12 mesecev po 30 dni, z dodanimi petimi interkalarnimi dnevi zadnjemu mesecu. Vendar je koledar Jalali uvedel prestopna leta, ki so uskladila koledar s solarnim letom.

Nastala je še cela vrsta drugih koledarjev, na primer

koledar francoske revolucije, ki je uvedel decimalni sistem: mesec so sestavljali trije tedni z desetimi dnevi, dan je sestavljalo deset ur, uro je sestavljalo sto minut, minuto pa sto sekund; vsakemu letu so dodali pet interkalarnih dni, prestopnemu letu pa šest. Koledar francoske revolucije se je obdržal le štirinajst let, to je do leta 1806, ko je Napoleon ponovno uvedel gregorijanski koledar v zameno za papežovo priznanje njegove oblasti.

... ali pa kar z Luno

Lunarni koledar je med koledarji sicer redkost, vendar zelo razširjen, saj velik del sveta upošteva muslimanski koledar *Hidžri*, ki je lunarni koledar. Ker je lunarni koledar, je leto za približno enajst dni krajše od solarnega leta. Muslimansko novo leto se zato le vsakih dvaintrideset let in pol začne ob spomladanskem enakonočju, sicer pa se novo leto premika glede na lunine cikle. Tako muslimani vsakih trintrideset let praznujejo dve novi leti v istem letu gregorijanskega koledarja. Prvi Muharram (1. mesec) leta 1362 po hedžri se je na primer ujemal z 8. januarjem 1943, prvi Muharram leta 1363 po hedžri pa z 28. decembrom 1943.

Tudi dan se, kot smo že omenili, začne pri muslimanih drugače: od sončnega vzhoda do sončnega zahoda in traja 24 ur; dan počitka pa je petek, ko naj bi se po muslimanskem verovanju končalo stvarjenje sveta. Vendar petek ni bil dan božjega počitka, kajti »Alahu po stvarjenju sveta ni bilo treba počivati, saj je Bog«, zato je dan skupne molitve. Koledar *Hidžri* je po židovski in krščanski tradiciji sedem dni združil v teden.

Ker je lunarni mesec dolg približno 29,5 dneva, se meseci izmenjujejo z 29 in 30 dnevi.

Koledar *Hidžri* je osnovan na ciklusu 30 let, sestavljenih iz 360 lunarnih mesecev, in je zelo natančen, saj le vsakih 2.500 lunarnih let zmanjka en dan. Navadna leta imajo 354 dni, prestopna pa 355 dni. Interkalarni dan dodajo 12. mesecu v 2., 5., 7., 10., 13., 16., 18., 21., 24., 26. in 29. letu vsakega 30-letnega ciklusa. Vsakih 100 gregorijanskih let je približno 103 let *Hidžri*, vsakih 100 let *Hidžri* pa približno 97 gregorijanskih let. Tako so na primer muslimani praznovali prehod v novo stoletje – 15. stoletje 19. novembra 1979 po gregorijanskem koledarju. Čeprav je današnji Iran islamska (šiitska) država, ne uporablja strogo lunarnega koledarja, tako kot drugi muslimani. Leto je razdeljeno na 12 mesecev, ki imajo perzijska (Farsi) imena, in ne arabskih kot koledar *Hidžri*. V lunarnem koledarju *Hidžri* se novo leto pomika po letnih časih nazaj, v iranskem solarnem koledarju pa je vsako novo leto na spomladanski ekvinokcij 21. marca po gregorijanskem koledarju.

Čigavo je »naše« štetje

Pomembna odločitev pri načrtovanju koledarjev je bila tudi odločitev o začetku koledarja. Začetke židovskega, julijanskega, muslimanskega in bahajskega so zaznamovali izjemni religiozni dogodki. Datum, ki je pomenil začetek starorimskega koledarja, je bil

legendarni datum nastanka svetega mesta Rim. Ta datum je zelo pomemben tudi za kristjane, ker je po njem leta 532 n. št. Dionysius Exiguus (Dionizij Mali), starokrščanski učenjak, izračunal datum Kristusovega rojstva. Ves svet je zmedel z ugotovitvijo, da se je Kristus rodil leta 1 n. št., in ne leta 0 n. št. Tudi muslimanski koledar *Hidžri* je za začetek štetje določil religiozni dogodek – Mohamedov beg iz Meke v Medino (hedžra) leta 622 n. št. V mnogih koledarjih pa so bili mejniki začetek in konec določene dinastije vladarjev (Egipt, Kitajska). Na Japonskem še vedno označijo kovance po začetnem letu vladanja cesarja.

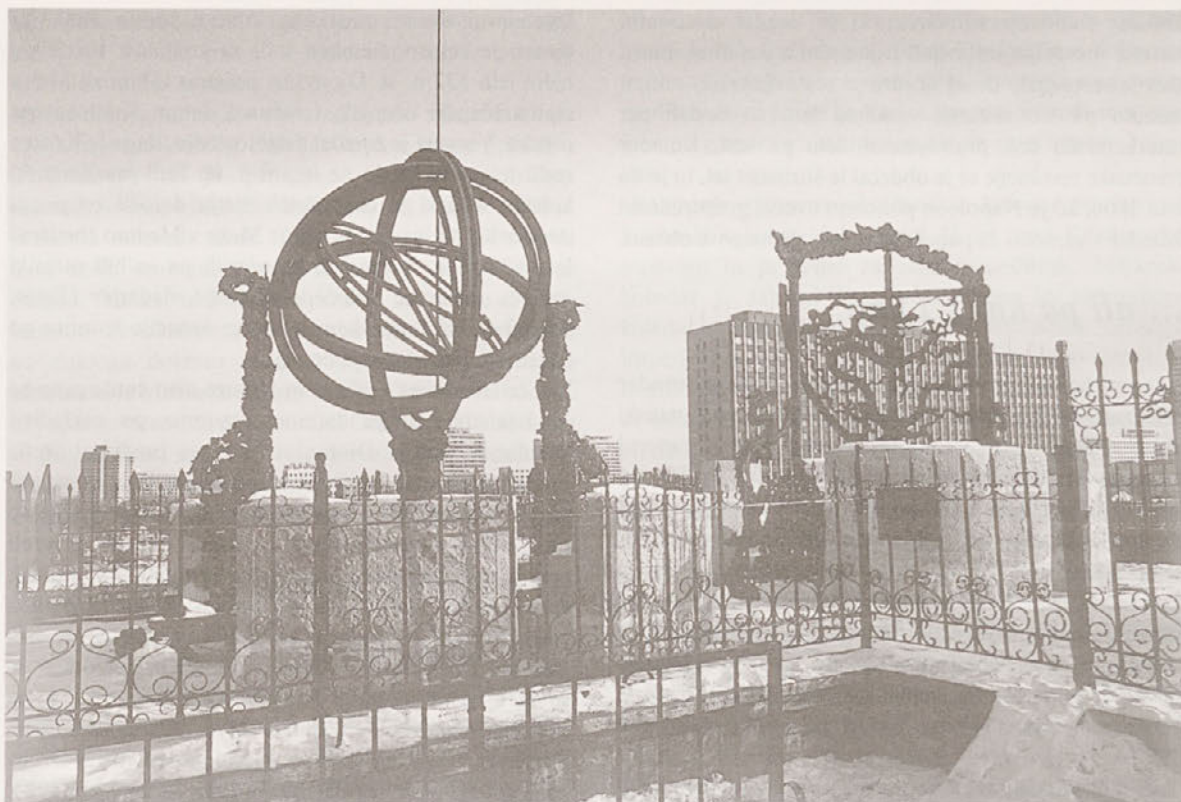
Tisoče let mnoga ljudstva in kulture niso čutile potrebe po uskladitvi štetje datumov oziroma po uskladitvi koledarjev. Ko je Dionysius Exiguus predlagal štetje pred Kristusovim rojstvom in po njem, se je ta sistem počasi uveljavil po vsem rimskem cesarstvu; ko pa so tudi nekrščanska ljudstva oziroma narodi prevzeli gregorijanski koledar, so z njim prevzeli tudi mejnik »pred našim štetjem in po našem štetju«. Uporaba gregorijanskega koledarja se je hitro razširila po vsej zahodni Evropi in v evropskih kolonijah, počasneje pa se je njegova uporaba širila v Aziji. Japonska ga je prevzela leta 1873, Egipt leta 1875, Turčija leta 1917, Sovjetska zveza leta 1918, Kitajska pa leta 1912. Grčija ga je kot zadnja evropska država prevzela šele leta 1923. Julijanski koledar pa še vedno uporablja večina pravoslavnih cerkva, na primer grška, ruska, srbska in romunska, zato tudi velike krščanske praznike, kot sta božič ali velika noč, pravoslavni praznujejo kasneje kot katoliki.

Zadnja prizadevanja za reformo koledarja so prinesla tako imenovani *svetovni koledar*. Imena dnevov in mesecev so ostala enaka kot v gregorijanskem koledarju, leto pa je razdeljeno na štiri enake dele, ki jih sestavlja 91 dni oziroma 13 tednov. Vsako četrletje sestavljajo trije meseci, en mesec z 31 dnevi in dva meseca s 30 dnevi. Leto se vedno začne z nedeljo in konča s soboto. V »navadnih« letih se doda en interkalarni dan 30. decembru. Imenovali so ga *december W* (in naj bi bil svetovni praznik). V prestopnih letih pa se doda še en interkalarni dan 30. juniju. Imenovali so ga *junij W* (in naj bi bil tudi svetovni praznik). Tisti, ki zagovarjajo svetovni koledar, upajo, da bo pomagal k večji enotnosti in harmoniji sveta.

Kitajski koledar

Čisto posebno poglavje tega zapisa namenjam kitajskemu koledarju, ki se precej razlikuje od omenjenih, je pa še vedno v »ljudski« uporabi.

Začetki segajo v mitološko preteklost legendarnega cesarja Yaa. T'ang Ti Yaa, »cesarja zlate dobe starega veka« (ki naj bi živel v 24. stoletju pr. n. št.), je Konfucij v 6.–5. stoletju pr. n. št. postavil za svetel in trajen zgled kreposti, pravičnosti in nesebičnega razdajanja. Po legendah sta po sedemdesetih letih Yaove vladavine sonce in luna sijala kot dva dragulja, pet planetov je sijalo kot biseri, feniksi so gnezдили po dvoriščih cesarskih palač, kristalni studenci so tekli s hribov, biserna trava je prekrivala deželo, riževe žetve so bile

Astronomski observatorij v Bejingju, zdajšnji muzej, november 1993, foto: R. Č. M.

obilne, dva samoroga (simbola blaginje) sta se pojavila v prestolnici P'ing yang in pojavil se je čudovit koledar. Napisi na orakeljskih kosteh dinastije Shang (16.–11. stoletje pr. n. št.) datirajo nastanek koledarja pod vladavino mitološkega legendarnega cesarja Yaa z letnico 2357 pr. n. št.

Prav tako ti napisi kažejo, da so Kitajci vsaj do 14. stoletja pr. n. št. že poznali solarno leto s 365,25 dneva in lunarni mesec z 29,5 dneva. Koledar je upošteval letne čase in tudi lunarne mesece, zato so zadnjemu – dvanajstemu mesecu v letu dodali interkalarni mesec z devetindvajsetimi oziroma tridesetimi dnevi, ki so ga imenovali trinajsti mesec. V devetnajstih letih so sedmim letom dodali interkalarne mesece. To pomeni, da je imelo dvanajst od skupaj devetnajstih let po dvanajst mesecev, ostalih sedem pa po trinajst mesecev. Interkalarni oziroma »prestopni« mesec je bil ponavadi med 4. in 5. mesecem. Tako se je na koncu 19-letnega ciklusa kitajski lunarni koledar uskladil s solarnim letom.

Do 3. stoletja pr. n. št. je metoda interkalacije meseca padla v nemilost in vzpostavili so tako imenovani meteorološki cikel. Imel je 24 datumov, ki so pomenili začetke letnih časov (na primer »pomlad se začne, deževnica, prebujene žuželke, pomladno enakonočje« itn. do »hudega mraza«), po katerih so se kmetje dosti laže znašli. Če se je mesec začel in končal v istem zodiakalnem znamenju, so vstavili interkalarni mesec. Zodiakalna znamenja so bila ozvezdja, ki so spominjala na živali in mitološka bitja. Uvedba takšnega cikla je zahtevala odlično poznavanje astronomije, meteorologije itn.

Mesece kitajskega koledarja imajo 30 ali 29 dni, kar

izraža lunarni izvor; meteorološki cikel pa pomeni solarno leto. Mesece so navadno imenovali z vrstnimi števnikmi, včasih pa tudi po eni od dvanajstih živali, po katerih so že od pradavnine imenovali leta. Tako se je 5. februarja 2000 n. št. začelo kitajsko leto zmaja, sledila pa mu bodo leta kače, konja, ovce ali koze, opice, petelina, psa, prašiča, podgane, bivola, tigra in zajca. Po gregorijanskem koledarju se začne kitajsko novo leto nekje med 20. januarjem in 19. februarjem, odvisno od prve »nove lune«, ko sonce vstopi v zodiakalno znamenje »psa« (na Zahodu »vodnarja«). Kitajci pojmujejo svoj koledar kot »Yin-Yang li« oziroma »koledar dveh principov« oziroma »lunarno-solarni koledar«.

Sodobna znanost priznava prvenstvo stare kitajske astronomije pred ostalim svetom vsaj do 13. stoletja n. št. Čeprav je bil koledar *yin-yang li* ves čas v uporabi, so Kitajci prevzemali tudi tuje koledarje, na primer hindujski koledar med vladanjem dinastije Tang (618–907 n. št.), muslimanski koledar med vladavino dinastije Yüan (1206–1368). Gregorijanski koledar so na Kitajsko prinesli jezuitski misijonarji že leta 1582 (leto nastanka tega koledarja).² Sprejeli so ga šele leta 1912, leta 1949 pa so ga komunisti pod vodstvom Mao Zedonga dokončno razglasili za uradni koledar Ljudske republike Kitajske. Kitajski tradicionalni koledar uporabljajo v Ljudski republiki Kitajski (vštevši Hongkong in Macao), na Tajvanu, v Singapuru in številna kitajska diaspora v ZDA, Avstraliji, Južni Ameriki in drugje, predvsem za določanje tradicionalnih ljudskih praznikov, še posebej kitajskega novega leta oziroma »praznika pomladi«, ki velja za največji kitajski praznik.

Praznik pomladi

Vsa ljudstva sveta praznujejo dneve, ki se razlikujejo od običajnega delovnega dne, še posebej na Kitajskem, ki ima zelo dolgo zgodovino, pretežni del njenega prebivalstva pa se še vedno ukvarja s kmetijstvom. Dopusti oziroma letne in zimske počitnice, kot jih poznajo na Zahodu, so na Kitajskem še vedno redkost, prosto imajo le ob nedeljah¹ in ob največjih praznikih, kot je kitajsko novo leto (v mestih 3 dni, na podeželju pa si vzamejo tudi več prostih dni), po en dan pa za 1. januar gregorijanskega koledarju, 1. maj - praznik dela in 1. oktober - ustanovitev Ljudske republike Kitajske. Na Zahodu težko razumemo polni pomen kitajskega novega leta. Že v davni je začetek leta pomenil ponovno življenje, prepore. To je bil skrivnosten čas, ko je postala zemlja spet plodna. V družinskem in ekonomskem (finančnem) pogledu so ljudje ta čas pojmovali kot prelomnico. Upali so na boljše življenje in več uspeha v novem letu.

Kitajsko novo leto oziroma Praznik pomladi, kot so ga preimenovali z nastankom Kitajske republike in s prevzemom gregorijanskega koledarja leta 1912, je bil in je še vedno najpomembnejši praznik.

Že od nekdanj se je v prednovoletnem času, v obdobju velikega mraza (čas okrog 20. dne 12. meseca), začelo veliko čiščenje hiše in hišne okolice. Pomesti je bilo treba vse, tudi najbolj skrite kotičke. Pometati pa so morali od hišnih vrat navznoter, sicer bi lahko »pometi

premoženje čez prag«. Premožnejši so dali prepleškati vhodna vrata, prebeliti hišne zidove in vstaviti v okna nov papir. Revnejši pa so prenovili oziroma izboljšali, kar so pač zmogli.

Ob čiščenju in drugih pripravah na novo leto je čas hitro mineval. Na severu Kitajske so darovali hišnemu bogu Zao Wangu na 23. dan, na jugu pa na 24. dan 12. meseca. Hišni bog naj bi ob novem letu odšel v nebesa poročat najvišjemu vladarju, cesarju nebes, o vedenju vsake družine v preteklem letu. Zao Wangu oziroma kralju (Wang) ognjišča (Zao) so v stari Kitajski pripisovali velik pomen. Častili so ga povsod. Prvotno so ga istovetili z izumiteljem ognja. Pozneje je v kitajskem Panteonu dobil posebno mesto bog ognja. Zao Wang pa je postal čuvar ognjišča, ki je odmerjal ljudem tudi bogastvo in življenje. Večina hiš je imela blizu ognjišča poseben hišni oltarček iz bambusa, lesa in papirja ter sliko Zao Wangu, ki so mu darovali kadila in sveče, včasih pa tudi sladkor in riževe kolačke. Okrog slike pa so bili nalepljeni papirnati trakovi z besedili: »Gospodar družine«, »V nebesih poročaj dobro« in »Ko se vrneš iz nebes, nam prinesi zdravja«. Ponavadi je bil oltarček črn od dima sveč in kadil in osmojenih ščurkov, ki so jim rekli Zao Wangovi konji. Te slike so vsako leto pred novim letom zamenjali. Revnejši, ki si niso mogli privoščiti slik, pa so blizu ognjišča nalepili rdeč kos papirja in nanj napisali ime hišnega boga ter še kakšno željo zanj. Daritev je opravil gospodar družine. Trikrat se je priklonil pred oltarčkom in se zahvalil za vse dobro v preteklem letu. Daritev se je končala s pokanjem dolge verige petard.⁴ Verovali so namreč, da pokanje in prasketanje petard ugaja bogovom, zle duhove pa odganja. Ko je počila zadnja velika petarda, so strgali s stene oziroma oltarčka sliko hišnega boga in jo ponavadi sežgali s papirnatim denarjem.⁵ Verovali so, da Zao Wangu s sežigom njegove slike omogočijo pot v nebesa. Ko je hišni bog »odpotoval v nebesa«, so ljudje laže zadihali in preživeli nekaj dni brez nadzora. Seveda je bila Kitajska multireligiozna država, kjer so v preteklosti poleg starodavnega kulta prednikov prevladovali tri religije: taoizem, konfucionizem in budizem. Prekrivale so tradicionalne praznike in verovanja s svojimi prazniki oziroma čaščenjem svojih božanstev, tako so tudi čaščenje Zao Wangu prilagodile svojim potrebam.

K zelo razširjenim navadam okrog kitajskega novega leta spada tudi obdarovanje. V preteklosti (pa tudi danes) so mestne ulice zaživele v nešteti stojnicah, kjer so prodajali značilne novoletne slike, cvetje v lončkih,

Okrašena hišna vrata s pomladnimi izreki in slikama Hišnih bogov, Nan Tau, februar 1986, foto: R. Č. M.

2 Kot zanimivost naj omenimo, da je kot dvorni astronom deloval tudi jezuit Avguštin Hallerstein, doma z mengerskega Ravbarjevega gradu pri Ljubljani (1703-1775).

3 In niti nedelje niso povsem »izumrle« kot na zahodu - takrat le v državnih podjetjih in ustanovah ne poslujejo; mnoge trgovine in tržnice pa prav ob nedeljah naredijo največ dobička, ko imajo ljudje več časa za nakupe.

4 Kitajci so izumili smodnik prav zaradi petard, ki jih še danes množično uporabljajo ob vseh večjih praznikih. Petarde omenjajo že za vladavine dinastije Tang (618-907). Ob kitajskem novem letu pokajo petarde, povezane v dolge verige, ki jih ponavadi obesijo na slemena streh, skorajda nepretrgano tri dni in noči.

5 Tudi papirnati denar ima simboličen pomen bogastva. Čim več so ga sežgali, tem več bogastva naj bi jim prinesel.

oblačila, hrano – predvsem sladkarije itn. Prodajali so tudi sezamova stebila in borove veje kot sredstvo proti zlim duhovom. Darila so bila določena z nepisanimi pravili: v bogatih družinah so se obdarovali s svilo in nakitom, daljnim sorodnikom in prijateljem pa so podarili lončnice (nikoli rezanega cvetja), čaj, redke sadeže in različne kolačke ter sladkarije.

Prednovoletni čas je pomenil tudi poravnavo dolgov. Ljudje, ki jih niso zmogli poravnati, so se skrili do novoletnega jutra. Potem so bili »varni« vsaj do naslednjega velikega praznika – praznika zmajevih čolnov. Dolžnike pa so včasih zasledovali ves zadnji dan in noč starega leta in celo na samo jutro novega leta s posebno svetilko, ki je pomenila, »da je še vedno tema«, torej je še vedno »včeraj«. Na novoletno jutro je bilo denarno poslovanje prepovedano, če pa so imeli ob sebi svetilko, je bilo tolerirano. Na srečo pa je bil v vsakem večjem kitajskem mestu »azil« – dvorišče pred templjem mestnega boga, kamor so se dolžniki zatekli. Tu so imele operne skupine v prednovoletnem času brezplačne predstave v čast mestnega boga. Začele so se 24. v 12. mesecu in so trajale do konca meseca. Tu, na tem dvorišču in ob teh predstavah, so bili dolžniki varni. Noben upnik se jih ni smel dotakniti.

Ljudje so v tem času hiše okrasili tudi s papirnatimi trakovi z izreki za srečo in blaginjo, ki so jih nalepili okrog vhodnih vrat. Ti trakovi so bili rdeče barve s črnimi ali zlatimi napisi. Besedilo pa je bilo različno, na primer pri trgovcu: »Naj se trgovanje razširi čez vsa štiri morja«, »Bogastvo naj bo tako obsežno kot voda treh rek«, »Uspešen ob vsaki priložnosti«, »Veliko bogastvo«; pri lastniku gostilne pa: »Gostje naj bodo tako številni, kot so oblaki na nebu«. Kmetje pa so lepili trakove z željami za dobro letino. Sicer pa so bile želje povezane z denarjem, dolgim življenjem, mnogimi sinovi in uspešnostjo. Ti papirnati trakovi z željami imajo zelo staro tradicijo, saj sega vse do časa *petih dinastij in desetih držav* (907–979 n. št.), ko je dal cesar Meng Chang pozne Zhou dinastije izpisati razne izreke z dobrimi željami na table iz breskvinega lesa in jih obesiti okrog vrat palače. Ko so iznašli papir, jih je ta nadomestil. Pojem *pomladni izreki* pa se je razvil veliko pozneje v dinastiji Ming (1368–1644 n. št.). Od takrat so pomladne izreke pisali na rdeč papir. Za zaščito pred zli duhovi pa so na sama vhodna vrata ljudje lepili slike *hišnih bogov* v podobi vojščakov v popolni »srednjeveški« bojni opremi. Ti spadajo med najstarejša kitajska božanstva. Po taoistični legendi naj bi v davni preteklosti živela dva brata pod velikanskim breskvinim drevesom, ki ga niti pet tisoč mož ni zmoglo objeti. Človeštvo naj bi ščitila pred demoni z dvema tigroma. V spomin nanju in za zaščito pred zlim lepijo na hišna vrata poleg dveh hišnih bogov tudi dva tигра. Ta navada je bila in je še vedno zelo razširjena po vsej Kitajski.

Na predvečer novega leta so prižgali oljenke v vseh hišnih kotih, na ognjišču in celo pod posteljo ter pred hišo. To naj bi pregnalo vso nesrečo iz vseh kotov in prineslo svetlo prihodnost.

Ena bistvenih sestavin vsakega praznovanja so seveda dobre oziroma »posebne jedi«. Zadnji dan 12. meseca so pripravili dovolj hrane za lačne bogove in goste. Na dan novega leta namreč niso smeli uporabljati nožev in

podobnih ostrih pripomočkov, kajti po starodavnem verovanju bi lahko ti predmeti »odrezali« srečo. Tako so se, če je bilo le mogoče, izognili kuhanju na sam praznik. Bogate družine so pripravile jedi z zelo zvenečimi imeni, kot na primer *kokoš z zlatim denarjem*, *čarobna kokoš*, *ledvične cvetlice*, *kroglice iz lotosovih korenin* itn. Najbolj razširjena jed na severnem Kitajskem pa je bila in je še vedno *jiao zi* – žepki iz testa, podobni našim žlikrofum oziroma italijanskim raviolom.⁶ Na južnem Kitajskem pa so bili zelo priljubljeni kolački iz riževega testa in sladkorja. Na splošno niso jedli dosti mesa; če pa na predvečer novega leta ni bilo slišati razsekavanja perutnine za polnilo žepkov iz testa, je veljala družina oziroma gospodinjstvo za zelo revno. Če je družina zmogla, so žepke napolnili še z bonboni, kovanci, arašidi, dateljni in kostanji; v bogatih družinah pa celo z zlatom, srebrom in poldragimi ter dragimi kamni. Kdor je našel kaj takega v žepku iz testa, je to razumel kot dobro znamenje. Kovanci so pomenili, da novi lastnik ne bo nikoli reven; arašidi dolgo življenje, dateljni in kostanji pa, da se bo kmalu po poroki rodil sin.

Na predvečer novega leta se je vsa družina zbrala okrog ognjišča, vsi so jedli in pili ter se zabavali vso noč. Igrali so karte ali »Mah Jong« (kitajske domine). Temu so rekli *čuvanje leta* – v miru so se želeli posloviti od starega leta in pričakati novega. Na podeželju so šli ponekod kmetje v prvi uri novega leta iz hiše in z lesenim drogrom udarjali po smeteh in rotili za bogastvo ter srečo v pravkar začetem letu. Drugod pa so, preden so šli spat, obrnili čevlje s podplati navzgor. Verjeli so, da se bodo čevlji, če bodo zli duhovi hoteli povzročiti nesrečo, obrnili na podplat. Zjutraj, ko bodo čevlje obuli in naredili nekaj korakov, pa se bodo duhovi razblinili. Na prvi dan novega leta so vsi družinski člani oblekli nova oblačila in pri zajtrku se je zbrala vsa družina.⁷ Žepke iz testa so navadno pojedli za zajtrk. Ta zajtrk so imenovali *obrok snidenja*. Poleg žepkov so pojedli tudi precej surove zelenjave,⁸ ki je simbolizirala bogostvo, kajti pismenka za surovo zelenjavo »Sheng cai« in pismenka za *postati bogat* se zelo podobno izgovarjata.

Ob čakanju na novo leto so imeli ponoči tudi verske obrede: čaščenje prednikov, čaščenje bogov neba in zemlje in čaščenje hišnega boga. Nekateri družine so vse obrede ponovile dvakrat: prvič pred polnočjo kot slovo in drugič po polnoči kot dobrodošlico. Obrede je opravljal hišni gospodar. Darovali so hrano in kadila ter vse skupaj zložili pred hišni oltar. Po končanih obredih so ponovno prižgali verigo petard, ki je s prasketanjem in pokanjem preganjala zle duhove.

Na prvi dan novega leta so bile ceste prazne. Ljudje so ostajali doma, kjer so igrali različne družabne igre, na primer karte, kocke, »Mah Jong« ipd. Obiskovali so le najožje sorodnike in si voščili vse najboljše v novem letu. Odraslim obiskovalcem so ponudili čaj, vino, tobak in bučne peške, kajti po starem verovanju ne bi smel imeti v prvi polovici 1. meseca nihče praznih ust. Otrokom pa so ta dan (ali pa že na predvečer novega leta) podarili *novoletni denar*, zavit v rdeč svilen papir. Poleg tega pa so jim podarili še *pomarančo sreče*, ki je bila zelo dobrodošlo in priljubljeno darilo, kajti kitajski izraz za pomarančo in srečo je bil enak. Drugi dan novega leta

so se napotili v tempelj sorodstva – klana, kjer so jim ponudili hrano in vino ter so se zabavali z različnimi igrami. Bogatejše družine so proslavljale kar dva tedna v novem letu, revnejši pa so si vsaj odpočili.

Na jugu Kitajske so bili in so še vedno v novoletnem času zelo popularni *levji plesi* in *tekmovanja v bobnanju* ter *igranju na gonge*. Zvoke velikih bobnov in gongov je bilo slišati še posebej na podeželju vse do petnajstega dne prvega meseca. Vsaka vas je sestavila skupino, ki je igrala na velik boben (podoben našim pavkam), ki sta ga prenašala vsaj dva mladeniča, par činel in več bronastih gongov. Bobnar je »vodil orkester« in ostali so mu sledili z neznansko energijo. In ko so se srečale skupine tolkalcev iz več vasi, je hotela ena preglasiti drugo in razlegal se je neznanski trušč, ki je spominjal na potresni sunek ali tisoče konj, ki se bližajo v galopu. Tudi ta trušč je imel simbolni pomen zaščite pred zlimi duhovi kot je pokanje petard. Levji plesi so potekali od četrtega do petnajstega dne prvega meseca. Izvajale so jih skupine sedmih, desetih ali več našemljenih mladeničev iz posameznih vasi, ki so hodili od vasi do vasi, od hiše do hiše. Vsaka skupina je nosila opremo, po kateri je bila prepoznavna; najbolj slikovit pa je bil lik leva, v katerega sta bila napravljena dva mladeniča: eden je nosil veliko levjo glavo in odpiral usta, premikal oči in ušesa, drugi pa je nosil trup in rep ter se z njim zvijal pred številnimi gledalci. Levja glava je bila izdelana iz papirnate kaše in bambusa, trup in rep pa iz blaga. Levji ples so spremljali udarci bobnov, činel in gongov. Dva sta bila našemljena v opici, dva pa v klovn, ki sta prevrčala kozolce in zabavala publiko. Skupina z levom na čelu je hodila od hiše do hiše in prinašala srečo ter blaginjo. Ko je lev priplesal na hišno dvorišče, je hišni gospodar zažgal venec petard, lev in maske pa so zaplesale. Na visokem drogu so imeli privezan list solate ali solatno glavico (surova zelenjava), pod njo pa rdečo vrečko z denarjem, ponekod pa tudi pomarančo.⁹ Lev se je med plesom približal drogu in požrl pomarančo, vrečko z denarjem in solato. Levji plesi so bili kombinacija umetnosti, mitologije in gibov »kung fu«. Vsak levji gib je spremljal poseben ritem bobna, bobnu pa so sledile činele in gongi.

Na Kitajsko so prve leve pripeljale karavane po *Svileni cesti*. Perzijski šahi in afganistanski vladarji so pošiljali leve kot darilo kitajskim cesarjem za pridobitev pravic do trgovanja s Kitajsko. Tako so se prvi *levji plesi* pojavili med vladavino dinastije Han (205 pr. n. št.–220 n. št.), med vladanjem dinastije Tang (618–907 n. št.) pa so dosegli vrhunec. Izvajali so jih med verskimi prazniki. Levji plesi so se razširili celo v Korejo in na Tajvan. Po letu 1946, v času komunistične Kitajske, se je seveda marsikaj spremenilo. Do leta 1966 (začetka kulturne revolucije) je praznovanje praznika pomladi potekalo še po bolj ali manj utečenih tradicionalnih vzorcih. Oblike praznovanja so ostajale podobne, vsebina pa se je počasi spreminjala. Manj je bilo verskih obredov, pa tudi krasitev se je spremenila. Pomladni izreki oziroma rdeči trakovi, ki so jih lepili okrog hišnih vrat, so dobivali drugačno vsebino: na primer samo še »praznik pomladi« ali »novo leto«. Spreminjala se je tudi vsebina tradicionalnih novoletnih slik. Prej so bile polne simbolike sreče, blaginje, bogastva v družini: podobe

ribe,¹⁰ breskve, lotosovega cveta, okroglega dojenčka. V socializmu so jih nadomestili simboli kolektivnega. Bogove, ki so varovali hišna vrata, so zamenjali sodobni vojaki Rdeče armade, ki so jih prav tako lepili po vratih. Čas kulturne revolucije (1966–1976) pa je pomenil izrazit prepad med »starim« in »novim« ter je socialistično vmešavanje v tradicijo pripeljal do absurda. Po letu 1977, še bolj pa v 80. in 90. letih, so se stvari normalizirale in danes se meša staro z novim, tradicionalno s sodobnim kot drugje po svetu. Še vedno pa je praznovanje praznika pomladi oziroma kitajskega novega leta najpomembnejše za večino Kitajcev.

Pri tem je treba poudariti, da na Kitajskem poleg Han Kitajcev¹¹ živi 55 manjšin, ki praznuje številne praznike. To je še vedno predvsem družinski praznik, ko se sreča vsa družina, kar se nekaterim zgodi res le enkrat na leto.¹² Prednovoletni čas pa je še posebej po partijsko dirigirani in tudi splošno sprejeti sintagmi »Ena država, dva sistema« postal izrazito potrošniško naravnani. In v tem pogledu ni prav nobene razlike več med »Christmas time« na Zahodu in praznikom pomladi na Kitajskem.

Literatura

- Blunden, Caroline, Elvin, Mark (1983), *Cultural Atlas of China*, Phaidon Press Ltd., Oxford.
- Duncan, David Ewing (1998), *The Calendar*, Fourth Estate, London.
- Huanxing, Qiu (1992), *Folk customs of China*, Foreign Language Press, Beijing.
- Huanxing, Qiu (1993), *A cultural tour across China*, New World Press, Beijing.
- Latsch, Marie-Luise (1984), *Der Mondkalender und fünf traditionelle Feste*, Interkul, Beijing.
- Renzuo, Si, Enlan Peng (1994), *China*, Flint River Press Ltd., London.
- Rošker, Jana (1992), *Zmajeva hiša*, Oris kitajske kulture in civilizacije, CZ, Ljubljana.
- Šmitek, Zmago (1995), *Srečevanja z drugačnostjo*, slovenska izkustva eksotike, Didakta, Radovljica.
- Westheim, Margo (1993), *Calendars of the World. A look at calendars & the ways we celebrate*, Oneworld Publications, Oxford.
- Xing, Qi (1988), *Folk customs at traditional Chinese Festivities*, Foreign Language Press, Beijing.

Vir

- Čeplak, Ralf (1985/86), *Terenski zapiski Nan Tau*, Guangdong, Encyclopedia Britannica Online.

6 Marko Polo je poleg mnogih drugih izumov s Kitajske prinesel v Evropo tudi špagete in raviole.

7 Družina na Kitajskem je vse do 70. let 20. stoletja pomenila tako imenovano razširjeno družino: stari starši, mož in žena in otroci oziroma vnuki. Po kulturni revoluciji, še posebej s propagando družine z enim otrokom v 80. in 90. letih, pa so se družine zelo skrčile in v mestih danes živijo ponavadi skupaj le mati, oče in otrok.

8 Kitajci sicer sploh ne jedo surove zelenjave, celo solato poparajo.

9 Glej že opisane simbole: pomaranča pomeni srečo, surova zelenjava pa bogastvo.

10 Beseda *yu* pomeni v kitajščini ribo ali izobilje.

11 V prispevku ves čas govorimo o Han Kitajcih.

12 Na Kitajskem je pogosto vsaj en družinski član zaposlen zelo daleč, morda tudi v več tisoč kilometrov oddaljeni provinci. Mnoge družine živijo ločeno življenje in jim kitajsko novo leto pomeni edino priložnost za snidenje.